

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

Ὁ ἅγιος Γεώργιος ὁ μεγαλομάρτυς καὶ τροπαιοφόρος ἀποτελεῖ χαρακτηριστικό παράδειγμα ἁγίου, ὁ ὁποῖος, πέρα ἀπὸ τὴν ἱστορική του ὑπόσταση, τὴν ἀγιολογική του ταυτότητα καὶ τὴν πνευματική καὶ ἐκκλησιαστική του σημασία καὶ τιμὴ, εἶναι ταυτοχρόνως καὶ ἀντικείμενο «λατρείας» ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ λαό, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους ὀρθοδόξους λαοὺς ἀνὰ τὸν κόσμ¹. Νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ ὀρθὸς ὅρος εἶναι ἀπόδοση «τιμῆς» στοὺς ἁγίους, τίς εἰκόνες καὶ τὰ λείψανα, καθὼς στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ τὴν ἀντίστοιχη λατρευτικὴ πρακτικὴ «λατρεία» ἀπονέμεται μόνον στὸν Θεό. Στὴ μελέτη αὐτὴ χρησιμοποιοῦται καταχρηστικά, κατὰ τὴν θεολογική καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἄποψη, ὁ ὅρος «λατρεία» γιὰ τοὺς ἁγίους, διότι αὐτὸς ἔχει καθιερωθεῖ στὴ σχετικὴ ἑλληνικὴ καὶ διεθνῇ βιβλιογραφία².

Γιὰ νὰ κατανοήσουμε πλήρως τὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο ἐγγράφεται ἡ «λαϊκὴ λατρεία» ἢ ἡ λαϊκὴ λατρευτικὴ τιμὴ, καλλίτερα, τοῦ ἁγίου Γεωργίου, θὰ ἦταν ἴσως σκόπιμο νὰ ἀναφέρουμε ὀρισμένες πληροφορίες γιὰ τὴν ἑλληνικὴ λαϊκὴ «ἀγιολατρεία», τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τὰ γνωρίσματά της, ὥστε ὅσα

¹ Ἡ μελέτη αὐτὴ παρουσιάστηκε ἀρχικὰ ὡς ἀνακοίνωση στὸ Α΄ Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο «Ἱερὰ Πατριαρχικὴ καὶ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ ἁγίου Γεωργίου Βασσῶν Καρπάθου: ἱστορία, θεολογία, τέχνη» (Κάρπαθος, 4-5 Νοεμβρίου 2017 / Ἱερὰ Μητρόπολις Καρπάθου καὶ Κάσου – Ἱερὰ Πατριαρχικὴ καὶ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ ἁγίου Γεωργίου Βασσῶν Καρπάθου). Στὴ συνέχεια, σὲ συντομευμένη μορφή δημοσιεύθηκε ὑπὸ τὸν τίτλο «Λαογραφικὰ τοῦ ἁγίου Γεωργίου», *Ἀπόστολος Βαρνάβας* 81, 4 (2020), σ. 597-604. Ἐδῶ δημοσιεύεται στὴν πλήρη μορφή της, ἀναθεωρημένη σὲ ἀρκετὰ σημεία καὶ μὲ ἐπικαιροποιημένη τὴ βιβλιογραφία πού χρησιμοποιεῖ.

² Βλ. σχετικὰ Μ. Γ. Βαρβούνης, «Θρησκευτικὴ Λαογραφία: μὰ σύγχρονη θεώρηση τῆς λαϊκῆς θρησκευτικότητας καὶ τῆς λαϊκῆς θρησκευτικῆς συμπεριφορᾶς», στὸν τόμο Μ. Γ. Βαρβούνης – Μ. Γ. Σέργης (ἐπιμ.), *Ἑλληνικὴ Λαογραφία: ἱστορικά, θεωρητικά, μεθοδολογικά, θεματικὰ* 1, Ἀθήνα 2012, σσ. 669-691.

θά αναφερθούν στή συνέχεια νά εἶναι ἀπολύτως σαφῆ³. Ἡ ἀγιολατρία ἀποτελεῖ βασικό μέρος τῆς θρησκευτικῆς λαογραφίας ἐνός τόπου, ἐπειδή σέ αὐτήν περιλαμβάνονται ὄχι μόνο ἀρχέγονες καί προσαρμοσμένες σέ νέα πολιτισμικά, ἱστορικά καί κοινωνικά δεδομένα μορφές λαϊκῆς θρησκευτικότητας, ἀλλά καί ἡ οὐσιαστική στάση τοῦ λαϊκοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στό ὑπερφυσικό, τοῦ ὁποίου οἱ ἅγιοι ἀποτελοῦν κύριες καί καθοριστικές μορφές.

Ὅπως εἶναι γνωστό, στήν παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορὰ τοῦ λαοῦ οἱ ἅγιοι συχνά ἔχουν πάρει τή θέση παλαιότερων θεοτήτων, καί ἡ λατρεία τους ἀποτελεῖ τόν κύριο τρόπο ἔκφρασης τῆς θρησκευτικότητας τοῦ λαοῦ. Γιά τούς λόγους αὐτούς, μετά τήν μελέτη τῶν ἀρχέγονων τελετουργιῶν πού σχετίζονται μέ τήν καθημερινή ζωή, προχωροῦμε στήν ἀνάλυση καί ἐρμηνεῖα ὀρισμένων μορφῶν τῆς ἀγιολατρίας, μέ στόχο τήν πληρέστερη, κατά τό δυνατόν, διερεύνηση τῆς θρησκευτικῆς λαογραφίας, ἡ ὁποία καί πολύμορφη ἀλλά καί ὅλως ἐνδιαφέρουσα εἶναι. Καί τοῦτο, ἐπειδή ἡ λαϊκή λατρεία παρουσιάζει ὄχι μόνο ἀρχαιότητες, ἀλλά καί δεδομένα προσαρμογῆς τῶν παλαιῶν στοιχείων σέ νέες συνθήκες, εἰς τρόπον ὥστε νά καθίσταται πραγματικό λαογραφικό παράδειγμα.

Ἡ μελέτη τῆς ἀγιολατρίας μᾶς δείχνει ὅτι ὁ λαϊκός ἄνθρωπος ἔχει δομήσει ἕνα ὑπερφυσικό δίκτυο προστασίας γιά τήν καθημερινή του ζωή, τό ὁποῖο ἐπεκτείνεται σέ ὅλη τή διάρκεια τοῦ κύκλου τοῦ χρόνου. Οἱ ἐορτές τῶν ἁγίων, μέ τήν ἐτήσια περιοδικότητά τους, ὀρίζουν τόν ἐορταστικό καί τόν καθημερινό χρόνο τῆς παραδοσιακῆς κοινότητας καί ἀποτελοῦν ὁρόσημα γιά τήν παραδοσιακή καθημερινότητα τῶν κατοίκων⁴. Ἀποτελοῦν δέ καί ἕναν σημαντικό ἐνοποιητικό παράγοντα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, καθώς λειτουργοῦν μέ τρόπο πού δομεῖ καί ἀναδομεῖ κοινωνικές σχέσεις καί διαμορφώνει συμπεριφορές οἱ ὁποῖες συνέχουν κάθε ἀγροτοκτηνοτροφική κοινωνία.

Πρόκειται λοιπόν γιά ἕνα ἐτήσιο δίκτυο, πού λειτουργεῖ διπλᾶ: ἀφ' ἐνός μέν δημιουργεῖ τήν αἴσθησι τῆς ὑπερφυσικῆς προστασίας στούς κατοίκους,

³ Μ. Γ. Βαββούνης, «Ἡ λατρεία τῶν ἁγίων στόν ἑλληνικό παραδοσιακό πολιτισμό», *Erytheia. Revista de Estudios Bizantinos y Neogriegos* 22 (2001), σσ. 173-191 [= *Ἐξώπολις* 15-16 (2001), σσ. 147-170]. Γιά τήν ιδέα τοῦ ἱεροῦ καί τοῦ ἁγίου στούς λαϊκοὺς πολιτισμούς καί ἄλλων λαῶν βλ. ἐνδεικτικά R. Otto, *The idea of the Holy: An Inquiry into the Non-rational Factor in the Idea of Divine and Its Relation to the Rational*, Oxford 1958.

⁴ Μ. Γ. Βαββούνης, «Κοινά στοιχεία στόν παραδοσιακό πολιτισμό τῶν βαλκανικῶν λαῶν», *Erytheia. Revista de Estudios Bizantinos y Neogriegos* 24 (2003), σσ. 241-256.

καί μάλιστα σέ συνθήκες τῆς παραδοσιακῆς κοινότητας, σέ συνθήκες δηλαδή μιᾶς κατὰ βάση προβιομηχανικῆς κοινωνίας, μέ μικρές δυνατότητες παρέμβασης στή φύση μέσω τῆς τεχνολογίας. Ἀφ' ἑτέρου δέ ὀρίζει τόν ἐτήσιο χρονικό κύκλο, μέ τρόπο πού ὁριοθετεῖ τήν καθημερινή ζωή, δημιουργεῖ ὅρια καί περιορίζει δραστηριότητες, ὥστε νά δημιουργεῖ τήν αἴσθηση μιᾶς κοσμικῆς τάξης καί ἱεραρχίας, πρὸς τήν ὁποία ὑπακοῦν καί οἱ δραστηριότητες τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν. Τά ἐθνογραφικά παραδείγματα πού διαθέτουμε ἀπὸ διάφορες ἑλληνικὲς περιοχὲς εἶναι ἀπολύτως ἐνδεικτικά γιὰ τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἡ ἀγιολατρία λειτουργεῖ ὡς ὑπόδειγμα δόμησης καί ἀντίληψης ἢ πρόσληψης τοῦ χρόνου καί τοῦ χώρου ἀπὸ τήν παραδοσιακὴ κοινότητα⁵.

Μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἀγιολατρίας μποροῦμε νά ἐντοπίσουμε ὅλα ἐκεῖνα τὰ δεδομένα πού ἀποτελοῦν διαβατίριες ὁδοῦς ἀπὸ τό ἐδῶ στό ἐπείκεινα, ἀπὸ τό φυσικὸ στό ὑπερφυσικὸ, καθὼς οἱ ἅγιοι λειτουργοῦν ὡς οἱ κατ' ἐξοχὴν μεσολαβητὲς ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπο καί τόν Θεό. Μεσολαβῶντας ἀνάμεσα στό ἀνθρώπινο καί τό θεῖο ὁ ἅγιος γίνεται ἀγωγὸς καθαγιασμοῦ τῆς φύσης, καί αὐτὸ τονίζεται στὰ ἔθιμα πού συνοδεύουν τήν λαϊκὴ λατρεία τους⁶. Ἀπὸ τήν ἄλλη πλευρά, ἡ ἀγιολατρία λειτουργεῖ ἐπίσης ὡς συμβολικὸ σύστημα καθαγίας τοῦ κύκλου δραστηριοτήτων καί ἐπαγγελματικῶν ἀπασχολήσεων τῆς παραδοσιακῆς κοινότητας.

Σύμφωνα μέ τὰ παραπάνω, ἡ ἀγιολατρία οὐσιαστικά ἐγκαθιδρύει ἓνα παράλληλο ἡμερολόγιο γιὰ τόν λαϊκὸ ἄνθρωπο, τελετουργικὸ καί ὑπερφυσικὰ ἐνισχυμένο, πού λειτουργεῖ ὡς ὁδηγὸς καί κανόνας δράσης, διαχείρισης τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, ὁργάνωσης τῶν παραδοσιακῶν ἐπαγγελματικῶν δραστηριοτήτων καί συμβολικῆς ἀντιμετώπισης τῶν δυσχερειῶν τῆς σχέσης τοῦ λαϊκοῦ ἀνθρώπου μέ τὴ φύση. Σέ αὐτὴ τῆς μάλιστα τὴ διάσταση, ἡ ἀγιολατρία ἀποκτᾷ διαστάσεις ἐνός λατρευτικοῦ κανόνα τῆς διαχείρισης τοῦ φυσικοῦ

⁵ Μ. Γ. Βαρβούνης, «Ἀγροτικά ἔθιμα λαϊκῆς λατρείας στὸν παραδοσιακὸ πολιτισμὸ τῆς Καρπάθου», στὸ Μηνῆς Ἀλ. Ἀλεξιάδης (ἐπιμ.), *Πρακτικά Β' Διεθνoῦς Συνεδρίου Καρπαθιακῆς Λαογραφίας «Κάρπαθος καὶ Λαογραφία»*. Ἀθήνα 2003, σσ. 87-97. J. Goody, «Against 'ritual': loosely structured thoughts on a loosely defined topic», στὸν τόμο S. F. Moore – B. G. Myerhoff (ἐπιμ.), *Secular ritual, Assen-Amsterdam 1977*, σσ. 24-25. R. A. Rappaport, «The obvious aspects of ritual», στὸν τόμο *Ecology, Meaning, and Religion*, Berkeley 1979, σ. 45.

⁶ A. Salmond, «Theoretical landscapes», στὸν τόμο D. Parkin (ἐπιμ.), *Semantic Anthropology*, ASA Monograph 22, London 1982, σ. 57. Σημαντικὴ ἡ μονογραφία τοῦ R. Werbner, *Ritual Passage, Sacred Journey: The Process and Organization of Religious Movement*, Washington D.C. 1989. David Parkin, «Ritual as spatial direction and bodily division», στὸν τόμο Daniel de Coppet (ἐπιμ.), *Understanding Rituals*, London-New York 1992, σσ. 13-14.

περιβάλλοντος από τις παραδοσιακές κοινωνίες, ή έρευνα του όποιου θά πρέπει βεβαίως νά συνεχιστεί συστηματικά καί μεθοδικά.

Τέλος, ή άγιολατρία λειτουργεί ως δίκτυο συμβολικής έπαφής καί διαλόγου του άνθρώπου μέ τό επέκεινα, καί τό ύπερφυσικό. Εΐναι τόση ή ανάγκη τής τελετουργικής αυτής άγιολατρίας γιά τήν ψυχολογική καί πνευματική ίσορροπία των λαϊκών ανθρώπων, ώστε φτάνουν στό σημείο νά τιμούν καί άνύπαρκτους άγίους, πού έχουν μάλλον σχηματιστεί από παρεξηγήσεις όρισμένων λειτουργικών καί λατρευτικών τύπων. Ή άγιολατρία καί οί αντίστοιχες άγιολατρικές έκδηλώσεις άποτελούν χαρακτηριστικές περιπτώσεις έφαρμογής τής θεωρίας των άρχετυπικών στοιχείων, όπως τήν έξηγεί καί τήν αναπτύσσει ό Βάλτερ Πούχγκερ⁷. Πέρα όμως από τήν ιστορική καί συγκριτική διάσταση του θέματος, παραμένει ή διαπίστωση τής λειτουργίας του συστήματος άγιολατρίας ως συμβολικού τρόπου περιχαράκωσης τής καθημερινότητας των ανθρώπων, γεγονός πού θέτει τς βάσεις άλληλεπίδρασης ανάμεσα στίς κοινωνικές συνθήκες καί στά λατρευτικά θέσµια, στίς παραδοσιακές κοινωνίες⁸. Πρόκειται γιά µιά βασική όψη των λατρευτικών δοµών, πού προσδιορίζει τήν λαϊκή θρησκευτικότητα των ελληνικών παραδοσιακών κοινοτήτων.

Μέ βάση λοιπόν τά γενικά καί θεωρητικά στοιχεία πού παραπάνω αναφέραµε, ως δούµε τώρα τά βασικά έθιµα καί τς κύριες λαϊκές θρησκευτικές τελετουργίες πού σχετίζονται μέ τόν άγίο µας, σέ πανελλήνιο επίπεδο. Καί τοϋτο έπειδή ή εξέτασή µας έδω άφ' ενός µέν περιορίζεται σέ ελληνικά λαϊκά έθιµα πού σχετίζονται μέ τόν άγιο Γεώργιο, άφ' έτέρου δέ ή εξέταση εΐναι δειγµατοληπτική, καθώς δέν µπορεί νά γίνει εξαντλητική καί άπολύτως λεπτοµερής.

Ό άγιος Γεώργιος εΐναι ιδιαιτέρως αγαπητός όχι µόνο στους Έλληνες, αλλά καί στους υπόλοιπους όρθόδοξους χριστιανικούς λαούς τής χερσονήσου του

⁷ Β. Πούχγκερ, «Άρχετυπική δοµή καί χρονική συνέχεια. Έκδοχές τής μακράς διάρκειας», στό βιβλίο του *Δοκίµια λαογραφικής θεωρίας*, Αθήνα 2011, σσ. 83-107. Πρβλ. ό ίδιος, «Ίδεολογικές συνιστώσες τής Έλληνικής Λαογραφίας στήν ιστορική της πορεία. Από τήν απόδειξη τής συνέχειας στό ξεπέραςµα τής µή συνέχειας», στό βιβλίο του *Θεωρητική Λαογραφία. Έννοιες – μέθοδοι – θεµατικές*, Αθήνα 2009, σσ. 122-162.

⁸ T. Gerholm, «On ritual: a post-modernist view», *Ethnos* 3-4 (1988), σσ. 190-203 καί T. Turner, «Transformation, hierarchy, and transcendence: a reformulation of Van Gennep's model of the structure of rites de passage», στόν τόµο S. F. Moore – B. G. Myerhoff (έπιµ.), *Secular ritual*, Assen-Amsterdam 1977, σσ. 65-70. Εύάγγ. Γρ. Αϋδίκος, *Εισαγωγή στίς σπουδές του λαϊκού πολιτισµού. Λαογραφίες, λαϊκοί πολιτισµοί, ταυτότητες*, Αθήνα 2009, σσ. 25-168, μέ τί σχετική βιβλιογραφία.

Αΐμου. Προστάτης τῶν ποιμένων καί τῶν κτηνοτρόφων, ἀλλά καί ἅγιος στρατιωτικός, προστάτης τοῦ στρατοῦ ξηρᾶς, τροπαιοφόρος καί ὑπέρμαχος τοῦ Γένους⁹, ἐορτάζεται ἀπό τόν ἑλληνικό λαό μέ πλῆθος ἐθίμων, τά ὁποῖα ἐξακτινώνονται σέ ὅλες σχεδόν τίς ἑλληνικές περιοχές καί ἐκδηλώνονται μέ βάσι τά πανηγύρια τῶν πανταχοῦ παρόντων ναῶν του. Συχνά μάλιστα ἀπό τόν λαό ἡ λατρευτική τιμή πρὸς αὐτόν συμφύρεται μέ ἀρχαῖες λατρευτικές παραδόσεις γιά τόν Θρᾶκα ἱππέα, ὁ ὁποῖος εἰκονίζεται μέ παρόμοιο τρόπο, καί τοῦ ὁποῖου ἀρχαῖα ἀνάγλυφα κάποτε τιμῶνται σέ μικροῦς ναοὺς τῆς θρακικῆς ἐνδοχώρας ὡς εἰκόνες τοῦ ἁγίου Γεωργίου¹⁰.

Ἡ μνήμη του ἐορτάζεται στίς 23 Ἀπριλίου, καί ἂν ἡ ἡμερομηνία αὐτή συμπεσει μέ τό διάστημα τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς ἢ τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδας μετατίθεται γιά τήν Δευτέρα της Διακαινησίμου. Ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Δημήτριος Σ. Λουκάτος: «Τό ὄνομα Ἐωργίος, ἑλληνικότατο, εἶναι πνευματική μεταφορά ἀπό τήν ἀγροτική μας ζωή, καί βγαίνει ἀπό τό οὐσιαστικό ἑωργιον, πού σημαίνει κτῆμα ἢ χωράφι καλλιεργούμενο (ἢ καλλιεργήσιμο). Γίνεται ὁμως καί ἐπίθετο: ἑωργίος, γιά τόν ἄνθρωπο πού ἐπιδέχεται τήν πνευματική καλλιέργεια, ἢ πού τόν ἐπέλεξε γι' αὐτό ἡ Μοῖρα ἢ ὁ Θεός. (Χριστοῦ ἑωργιον ὀνομάζεται στήν ὑμνογραφία του, ὁ ἅγιος Γεωργίος)»¹¹.

Πρόκειται γιά ἰδιατέρως δημοφιλῆ ἅγιο στή λαϊκή λατρεία ὅχι μόνο τῶν Ἑλλήνων, ἀλλά τῶν Ὁρθοδόξων γενικότερα. Συνδέεται ἀπό τόν λαό μέ τή γνωστή διήγηση τῆς δρακοντοκτονίας, πού ἔχει σχηματοποιηθεῖ σέ παραδόσεις ἀλλά καί σέ ἓνα σχετικό δημοτικό τραγούδι, κατά τήν ὁποία ὁ ἅγιος σκότωσε

⁹ K. Krumbacher, *Der heilige Georg in der griechischen Überlieferung*, München 1911. Γ. Α. Μέγας, *Ἑλληνικά ἐορταί καί ἐθίμα λαϊκῆς λατρείας*, Ἀθήνα 1957, σσ. 179-184. Μ. Γ. Βαρθολομαίου, *Λαϊκή λατρεία καί θρησκευτική συμπεριφορά τῶν κατοίκων τῆς Σάμου*, Ἀθήνα 1992, σ. 123. Πρβλ. ὁ ἴδιος, «Ὁ τροπαιοφόρος μεγαλομάρτυς ἅγιος Γεωργίος στήν ἑλληνική λαϊκή ἐθιμοταξία», *Παρησία* 6 (2015), σσ. 3-7 καί τά περισσότερα ἐκλαϊκευτικά δημοσιεύματα: ὁ ἴδιος, «Ὁ ἅγιος Γεωργίος στήν Ἑλληνική Λαογραφία», *Σαμακόν Βῆμα* 4113 (20 Ἰανουαρίου 2018), σ. 7. Ὁ ἴδιος, «Ὁ ὄφθινο-πρωινός ἅγιος Γεωργίος», *Σαμακόν Βῆμα* 4114 (27 Ἰανουαρίου 2018), σ. 7. Ὁ ἴδιος, «Ἐθιμολατρευτικά τοῦ ἁγίου Γεωργίου», *Σαμακόν Βῆμα* 4112 (13 Ἰανουαρίου 2018), σ. 13.

¹⁰ Βλ. σχετικά St. Kiotseoglou, «The 'Μητρώο' on the acropolis St. George in the village Petrola of Rodope», *Proceedings of the Second International Symposium «Megalithic Monuments and Cult Practices»* (Blagoevgrad, 12-15 October 2016), Blagoevgrad 2018, σ. 194. Πρβλ. St. Kiotseoglou – Al. Hennig, «History and culture of Ancient Thrace. Ritual Landscapes of the Rhodope Regional Unit (Klissetjik, Karmi Kaya)», *4o International Symposium «Megalithic Monuments and Cult Practices»* (Blagoevgrad, October 10-14 2023), Blagoevgrad 2024, σ. 301.

¹¹ Δ. Σ. Λουκάτος, *Πασχαλινά καί τῆς ἀνοιξῆς*, Ἀθήνα 1980, σσ. 134-138.

τόν δράκοντα πού εἶχε καταλάβει τήν πηγή ὕδρευσης μᾶς πόλης καί ἀπελευθέρωσε τήν βασιλοπούλα πού τοῦ εἶχε προσφερθεῖ ἐν εἵδει ἀνθρωποθυσίας. Πρέπει μάλιστα νά ἀναφερθεῖ ἐδῶ ὅτι ἡ δρακοντοκτονία ἀποτέλεσε καί παραμυθιακό μοτίβο, πού ἀναπτύσσεται στούς παραμυθιακοὺς τύπους Aarne – Thompson – Uther 300, 301^A καί 301^B, ὅπου καί οἱ παραλλαγές παραμυθιῶν γιά τήν δρακοντοκτονία τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Τίς ἐλληνικές παραλλαγές τῶν παραμυθιῶν αὐτῶν ἔχει μελετήσει ἐξαντλητικά στή διδακτορική διατριβή του ὁ καθηγητής Μηνᾶς Ἀλ. Ἀλεξιάδης¹², ὁ ὁποῖος ἔχει συστηματικά ἀσχοληθεῖ μέ τίς λαϊκές ἀφηγήσεις καί ἀναπαραστάσεις δρακοντοκτονιῶν, στίς ἐκδηλώσεις τοῦ παραδοσιακοῦ καί σύγχρονου ἐλληνικοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Θεατρική ἀναπαράσταση τοῦ μύθου αὐτοῦ, πού συνδέει τόν ἅγιο Γεώργιο μέ δρακοντοκτονία, καί ὁ ὁποῖος ἐπιβιώνει καί σέ σύγχρονες ἐκδηλώσεις τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως λ.χ. οἱ πολιτικές γελοιογραφίες καί οἱ κάθε εἶδους ἐπικαιρες σατιρικές εἰκονογραφήσεις¹³, στό πλαίσιο τοῦ φαινομένου τῆς ἀξιοποίησης παλαιῶν παραδοσιακῶν στοιχείων σέ ἐκφράσεις καί ἐκδηλώσεις τοῦ σύγχρονου ἐλληνικοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, γίνεται στήν Ἀρχαῶβα, κατά τό «πανηγυράκι» τοῦ ἁγίου, ὅπου τραγουδοῦν τό ᾄσμα τῆς δρακοντοκτονίας χορευόντας καί ἔχοντας κόψει τό νερό, τό ὁποῖο καί ἀφήνουν ἐλεύθερο στό σημεῖο πού ὁ ἅγιος ἀναφέρεται ὅτι τό ἀπελευθέρωσε¹⁴.

¹² Μηνᾶς Ἀλ. Ἀλεξιάδης, *Οἱ ἐλληνικές παραλλαγές γιά τόν δρακοντοκτόνο ἥρωα (Aarne – Thompson 300, 301A καί 301B), παραμυθολογική μελέτη*, Ἰωάννινα 1982.

¹³ Βλ. σχετικά παραδείγματα στίς μελέτες Μηνᾶς Ἀλ. Ἀλεξιάδης, «Καρπαθιακές παραλλαγές τοῦ τραγουδιοῦ γιά τόν δρακοντοκτόνο ἅγιο Γεώργιο», *Λαογραφία* 45 (2021–2024). *Τιμητικό ἀφιέρωμα στόν Καθηγητή Μ. Γ. Μερκαλή, Ἐπίτιμο Πρόεδρο τῆς ΕΛΕ*, σ. 60. Ὁ ἴδιος, «Ἐνα ἀρχαῖο μοτίβο στό νεοελληνικό δημοτικό τραγούδι. Μέ ἀφορμὴ ναξιακὴ παραλλαγὴ τοῦ τραγουδιοῦ γιά τόν δρακοντοκτόνο ἅγιο Γεώργιο», στόν τόμο *Εὐεργεσίη. Τόμος χαριστήριος στόν Παναγιώτη Γ. Κοντό 2 [Παρουσία 17–18 (2004–2005)]*, σ. 327. Ὁ ἴδιος, «Εἰκονογράφηση 'σύγχρονων ... δρακοντοκτόνων'. Μικρὴ συμβολή στή σύγχρονη πολιτικὴ σάτιρα», στόν τόμο Μ. Γ. Βαρβούνης – Θαν. Κούγκουλος (ἐπιμ.), *Ἑλληνισμός καί Βαλκάνια – Ἀμφίδρομες σχέσεις: γλῶσσα, ἱστορία, λογοτεχνία, πολιτισμός (1453–2019)*. Πρακτικά 4ου Διεθνoῦς Συνεδρίου τῶν Νεοελληνιστῶν τῶν Βαλκανικῶν Χωρῶν (Κομοτηνὴ, 22 – 24 Νοεμβρίου 2019) 3.1, Κομοτηνὴ 2022, ἐκδ. ΔΠΘ / Σχολή Κλασικῶν καί Ἀνθρωπιστικῶν Σπουδῶν / Τμήμα Ἱστορίας καί Ἐθνολογίας - Ἐργαστήριο Λαογραφίας καί Κοινωνικῆς Ἀνθρωπολογίας - Σειρά: Μελέτες Λαογραφίας καί Κοινωνικῆς Ἀνθρωπολογίας – 15B / ἐκδ. Παρατηρητὴς τῆς Θεάκης, σ. 181. Ὁ ἴδιος, *Παραδοσιακός καί σύγχρονος λαϊκός πολιτισμός τῶν Νεωτέρων Ἑλλήνων. Σύμμεκτα μελετήματα*, Θεσσαλονίκη 2014, ἐκδ. Κ. & Μ. Σταμούλη, σσ. 163–167.

¹⁴ J. B. Aufhäuser, *Das Drachewunder des heiligen Georg in der griechischen und lateinischen Überlieferung*, Leipzig 1911. Ν. Γ. Πολίτης, «Ἅγιος Γεώργιος», *Λαογραφικά Σύμμεκτα* 1, Ἀθῆνα 1920, σσ. 80–85.

Σέ όλους τούς ανά τήν Ἑλλάδα ἐορτάζοντες ναούς τοῦ ἁγίου τελοῦνται πανηγυρικές θεῖες λειτουργίες καί κατόπιν περιφέρεται ἡ εἰκόνα του, στό πλαίσιο τῶν πασχάλινῶν ἐθιμικῶν λιτανειῶν τῆς Διακαινησίμου, συνήθως σέ ὅλη τήν ἔκταση τοῦ ζωτικοῦ οἰκονομικοῦ χώρου κάθε οἰκισμοῦ. Πολλά ἀπό τά κατά τόπους ἔθιμα πού σχετίζονται μέ τόν ἅγιο ἔχουν τόν χαρακτήρα διαβατήριων τελετουργιῶν ἀπό τήν ἀνοιξη πρὸς τό καλοκαίρι: οἱ θρακιώτικοι πράσινοι-φυτικοὶ στολισμοὶ τῶν σπιτιῶν καί ἡ προσοχή στά ζῶα στή Μακεδονία καί στή Θράκη, γιά παράδειγμα, ἐντάσσονται σέ αὐτὴν τὴν κατηγορία¹⁵.

Γράφει σχετικὰ ὁ Γεώργιος Α. Μέγας: «*Ἡ γιορτὴ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, καθὼς συμπύπτει μέ τὴν ἐποχὴ πού ἡ φύση στὴν Ἑλλάδα λουλουδίζει, θεωρεῖται καὶ ἀρχὴ καλοκαιριοῦ. Παρουσιάζει λοιπὸν πολλές ὁμοιότητες μέ τίς ἄλλες ἀνοιξιὰτικες γιορτές καὶ κυρίως μέ τὴ γιορτὴ τῆς Πρωτομαγιάς, τὴν κατ' ἐξοχὴν λαϊκὴ γιορτὴ τῆς ἀνοιξης. Γι' αὐτὸ καὶ πολλὰ ἔθιμα τῆς ἡμέρας αὐτῆς εἶναι ἀπὸ τὰ ἔθιμα πού τελοῦνται ἀπὸ τό πέρασμα μιᾶς ἐποχῆς τοῦ ἔτους σέ ἄλλη. Π.χ. στὸ Ναίμονα (Αἶμο) τῆς Θράκης, "τ' Αἰ-Γιωργίου (καὶ τὴν Πρωτομαγιά) παγαῖναν' νέ τὰ κορίτσια νυχτίτσα στὸ νερό, κόβ' νέ πρασινάδα καὶ βάν'νε στά μπακίρια καὶ στίς πόρτες τοῦ σπιτιοῦ, κᾶν' νέ καὶ σταυρό, πέ τό πρασινάδ' τὴν ὅξω πόρτα (πρασινίζ' νέ τὴν πόρτα). Στ' ἀχίρ', γελᾶδια, βόδια ἅμα νέχ' κανεῖς, παίρν' πέ τό δάχλο κοπριγιά καὶ κᾶν' σταυρό στ' χιριοῦ τὴν πόρτα κεῖν' τὴ μέρα*».

Καὶ συνεχίζει ὁ Καθηγητὴς Μέγας, ὁ συστηματικότερος μελετητὴς τῆς ἐλληνικῆς λαϊκῆς λατρείας¹⁶, στίς παλαιότερες παραδοσιακές ἐκδοχές καὶ φανερώσεις της: «*Ζητοῦν δηλαδὴ νά προφυλάξουν τό σπίτι καὶ τὰ ζῶα τους ἀπὸ τό κακό, ἀπὸ τὰ μάγια καὶ τὴ βασκανία, τὴν ὁποία στὴν ἀρχὴ κάθε χρονικῆς περιόδου προσπαθοῦν μέ διάφορα ἀντιμαγικά μέσα ν' ἀποτρέψουν. Σέ μερικοὺς τόπους, ὅπως στὸ Κωσταράζι τῆς Καστοριάς, γυναῖκες καὶ κορίτσια ἀφοῦ πάρουν νερό ἀπ' τὴ βρύση πᾶνε στά χωράφια καὶ τυλίγονται στίς πρα-*

¹⁵ Μ. Γ. Βαγβούνης, *Λαϊκὲς θρησκευτικὲς τελετουργίες στὴν Ἀνατολικὴ καὶ τὴ Βόρεια Θράκη*, Ἀθῆνα 2010, σσ. 223-227. Γ. Ν. Αἰκατερινίδης, *Νεοελληνικὲς αἵματηρές θυσίες. Λειτουργία – μορφολογία – τυπολογία*, Ἀθῆνα 1979. Εὐφρ. Καρποδίνη-Δημητριάδη, *Ἡ θρησκευτικὴ συμπεριφορὰ τῶν κατοίκων τῆς Κέας. Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ κυκλαδικοῦ χώρου*, Ἀθῆνα 1988.

¹⁶ Μ. Γ. Βαγβούνης, *Ὁ Γεώργιος Α. Μέγας (1893-1976) καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ὁργάνωση τῶν ἐλληνικῶν λαογραφικῶν σπουδῶν*, Θεσσαλονίκη 2016. Ὁ ἴδιος, «Georgios A. Megas (1893 – 1976) and his contribution to the academic organization and development of Greek Folklore: a review of evaluations of his work», *Neograeca Bohemica* 15 (2015), σσ. 92-103.

σινάδες καί βάζουν γιά καλό στίς πόρτες, στά παράθυρα, ὅπως τὴν Πρωτομαγιά»¹⁷.

Στὴ Μεσημβρία τῆς Θράκης οἱ γυναῖκες ἔτρωγαν κόκκινα πασχαλινὰ ἀβγά εὐχόμενοι γιά τὴν «καλοχρονιά» καί χόρευαν εἰδικούς τελετουργικούς χορούς, πού ἐπισημαῖναν αὐτόν τόν διαβατήριο χαρακτῆρα. Τὸν ἅγιο Γεώργιο τιμοῦν ἰδιαίτερος οἱ βοσκοί, πού θυσιάζουν ζῶα τους στὴν ἐορτὴ του καὶ τὰ προσφέρουν γιά νὰ μαγειρευτοῦν καὶ νὰ ἀποτελέσουν τὸ κοινὸ γεῦμα τῶν πανηγυριζόντων, ἢ γιά νὰ πωληθοῦν ἀπὸ τὸν ναό, μὲ στόχο τὴν ἐνίσχυση τοῦ ταμείου του. Στὴν ἰδιαίτερη αὐτὴ «ποικμενικὴ λατρεία», ἡ ὁποία κορυφώνεται στοὺς Σαρακατσάνους, μᾶλλον συνετέλεσε ἡ σύμπτωση τῆς γιορτῆς του μὲ τὴν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία οἱ βοσκοί ἀφήνουν τὰ χειμαδιὰ καὶ ἀνεβαίνουν στὰ βουνά, γιά νὰ βοσκήσουν τὰ κοπάδια τους καὶ νὰ τυροκομήσουν¹⁸. Ἀνάλογες δὲ θυσιαστικὲς ζῶων λατρευτικὲς πρακτικὲς γιά τὸν ἅγιο ὑπάρχουν σὲ ὅλους σχεδὸν τοὺς ὀρθόδοξους βαλκανικοὺς λαοὺς¹⁹.

Στὸ ἴδιο πλῆθισ οἱ βοσκοί καλοῦν φίλους καὶ συγγενεῖς στίς στάνες τους, ὅπου παραθέτουν ἐορταστικὸ γεῦμα, γάλα, τυρὶ καὶ γιαούρτι, μὲ τὴν πίστη ὅτι ἔτσι ὁ ἅγιος θὰ προφυλάξει τὰ ζῶα καὶ τὸν βοσκὸ ἀπὸ πιθανὲς μαγικὲς ἐπιβουλὲς καὶ ἐπιδράσεις τοῦ ἐπερχόμενου μαγικοῦ καὶ ἐπιβουλου, κατὰ τὴν λαϊκὴ ἀντίληψη, Μαῖου. Ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Βασ. Λαμινᾶτος, «γιά τοὺς τσοπάνηδες, ἡ γιορτὴ τ' Ἄν Γιώργη, τοῦ καλοσυνάτου ἀγίου, εἶναι μιά δευτέρη Λαμπρὴ. Πανηγυρίζει ὅλο τὸ βλάχικο ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη. Σείεται ὅλος ὁ τόπος. Θὰ σφάξουν δέ, καὶ στὴ γιορτὴ τοῦ μεγαλομάρτυρα ἀρνιά σάν τὸ Πάσχα, πού τὰ λένε "ἀπγιωργίτισπδες". Θὰ φᾶνε, θὰ πιοῦν, θὰ χορέψουν καὶ θὰ γλεντήσουν καὶ μὲ τὸ παραπάνω. Αὐτὴ τὴ μέρα τοῦ ἀγίου πού διαφεντεύει μὲ τὴ δύναμὶ του κοπάδια καὶ τσελιγκᾶτα, θὰ κανονίσουν κι ὅλες τίς προθεσμίες καὶ τίς τσοπανοδοουλίες τους, γιατί ἀπ' ἀν-Γιωργιοῦ σ' ἀν-Γιωργιοῦ εἶναι χρόνος γιά τοὺς τσελιγκάδες. Γι' αὐτό, ἀπὸ μερικοὺς καὶ γνωστικούς τσοπάνηδες θ' ἀκούσεις νὰ λένε τὴ δευτέρη μέρα τῆς Λαμπρῆς πού γιορτάζεται τίς πιότερες φορὲς

¹⁷ Γ. Α. Μέγας, *Ἑλληνικαὶ ἐορταὶ καὶ ἔθιμα λαϊκῆς λατρείας*, Ἀθήνα 1957, σσ. 180-181.

¹⁸ Λεόντ. Χατζηκώστας, «Ἄν Γιώργης ὁ δημοφιλὴς μεγαλομάρτυρας», *Πρακτικά Α' Συμποσίου Κυπριακῆς Λαογραφίας*, Λευκωσία 1985, σσ. 207-212.

¹⁹ Βλ. σχετικὰ Andr. Sobolev, «On Balkan names for the sacrificial animal of St. George's Day», στὸν τόμο B. Sikimić – P. Hristov (ἐπιμ.), *Kurban in the Balkans*, Belgrade 2007, σ. 32. W. Puchner, *Performanz und Imagination in der Oralkultur Südosteuropas*, Wien – Köln – Weimar 2017, Böhlau Verlag, σ. 368.

ὁ ἄν-Γιώργης, “ἀρχίμερα τῆς βλαχουριᾶς” ἢ “πρωτοχροινιά τῆς βλαχουριᾶς”. Τέτοιες χρονιάρες μέρες οἱ γεροτσελγκάδες κοιτάζουν καί τίς πλάτες ἀπ’ τὰ ἀρνιά πού σφάζουν. Ἔχουν, βλέπεις, καί τήν “πλατομαντεία” τους. Καί γιά αὐτούς τούς τσομπάνηδες ἡ πλάτη λέει πολλά. Μαντεύουν τί θά γεννήσει ἡ συγκόρμισσα, δηλαδή ἡ γυναῖκα τοῦ τσοπάνη, μαντεύουν ἂν θά πουλήσουν πρόβατα, κι ἀκόμα, ἂν θά ψοφήσουν πράγματα ἀπ’ ἀνέχεια ἢ ἀνάγκη»²⁰.

Μέ τήν λαϊκή λατρεία τοῦ ἁγίου συνδέονται καί κατά τόπους παραδοσιακά ἀθλητικά ἀγωνίσματα, κυρίως ἀγῶνες δρόμου, ἵπποδρομιῶν καί πάλης, πού τελοῦνται σέ διάφορους ἑλληνικούς τόπους, ὅπως στήν Ἀράχωβα, στήν Ἀρκαδία, στή Μεσσηνία καί στή Λήμνο. Εἶναι χαρακτηριστικές οἱ σχετικές διαπιστώσεις τοῦ Γεωργίου Α. Μέγα, σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο ἡ ἐποχή καί πιθανῶς οἱ ἄθλοι πού ἀποδίδονται στόν ἅγιο Γεώργιο παρακινοῦν αὐτούς πού γιορτάζουν τί μνήμη του νά κάνουν καί ἀγῶνες δρόμου, ἵπποδρομιῶν, πάλης κ.λπ. Εἶναι ἐπίσης ἀπολύτως ἐνδεικτικά γιά τό παραδοσιακό φίλαθλο πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων ὅσα τελοῦνται στήν Ἀράχωβα τῆς Παρνασσίδας. Ἐκεῖ, τό πανηγύρι κρατάει τρεῖς μέρες²¹, συνδυάζεται μέ λαϊκοῦς ἀθλητικούς ἀγῶνες, καί ἀποτελεῖ πλέον, στίς σημερινές τελεστικές ἀναπαραστάσεις του, βασικό καί ὀριακό σημεῖο τῆς συγκρότησης τοπικῆς πολιτιστικῆς ταυτότητας γιά τούς κατοίκους, ἔχει δέ ἀπασχολήσει συστηματικά τί σχετική βιβλιογραφία, τοπική καί ἐπιστημονική²².

Μετά τί λειτουργία γίνεται τό τρέξιμο τῶν γερόντων: «Οἱ γέροντες πᾶνε στό στάδιο καί παραβγαίνουν κι ὅποιος πάει πρῶτος παίρνει ἓνα ἀρνί. Τό στάδιο εἶναι ἀπτότομος κοῖλος κατήφορος, γεμάτος κροκάλες. Τρέχουν ἀπό κάτω πρὸς ἐπάνω ξυπόλυτοι, ἐπάνω εἶναι τό ἀρνί ἢ τό κριάρι, βραβεῖο τοῦ νικητῆ, πού δίνεται ἀπό τούς κτηνοτρόφους γιά τό καλό τῶν κοπαδιῶν. Τή δευτέρα

²⁰ Β. Λαμπινάτος, *Οἱ μῖνες στήν ἀγροτική καί ποιμενική ζωή τοῦ λαοῦ μας*, Ἀθήνα 1975, σσ. 23-24.

²¹ Μ. Γ. Βαγβούνης, *Νεοελληνικοὶ ἐθιμικοὶ ἐκκλησιαστικοὶ πλειστηριασμοί*, Θεσσαλονίκη 2002, σσ. 267-268.

²² Βλ. σχετικά καί ἐνδεικτικά Γ. Ἀθ. Καστανᾶς (ἐπιμ.), *Ἀράχωβα. Ὁ τόμος καί οἱ ἄνθρωποι*, Ἀθήνα 2015, ἐκδ. Μίλπος – Δημοτική Ἐνότητα Ἀράχωβας / Ἐκδοτική - πνευματική ὁμάδα «Ἐκφραση», σ. 210. Κ. Λούσκου - Εὐ. Νικολιδάκης, *Τό πανηγυράκι τῆς Ἀράχωβας καί ἡ ἑλληνική παράδοση*, Ἀράχωβα 2006, σ. 470. Γιά τίς σχετικές ἐπιστημονικές μελέτες βλ. Παρ. Ποτηρόπουλος, «Ἡ κληρονομιά τοῦ πανηγυριοῦ: πρακτικές ἐπιτέλεσης, συμβολισμοί καί συλλογική μνήμη στό ‘πανηγυράκι τῆς Ἀράχωβας», στόν τόμο Γ. Ν. Δρίνης – Β. Νιτσιάκος – Παρ. Ποτηρόπουλος (ἐπιμ.), *Πολιτιστικές κληρονομίες. Νέες ἀναγνώσεις – κριτικές προσεγγίσεις*, Ἀθήνα 2022, ἐκδ. Ars Nova, σ. 247 κ.ἐξ.

μέρα γίνεται τό πήδημα καί τήν τρίτη μέρα ή πάλη καί ή σφαιροβολία· σπκώνουν καί βάρος τότε. Μετά τούς άγώνες γίνεται χορός καί κατόπιν βγάδουν τήν εικόνα, άφοϋ πέσει τό κανόνι. Έρχονται ένα γύρω στό χωριό κι έπειτα μπαίνουν πάλι μέσα, άφοϋ πέσει πάλι τό κανόνι»²³. Στήν Άρκαδία, Μεσσηνία, Λήμνο, «παραπιλάν τ' άλογα». Μετά τή λειτουργία βάνουν σ' ένα μακρινό μέρος μιá κουλούρα καί παρατρέχουν μέ τ' άλογα οί νέοι, ποιός θά τήν πρωτοπάρει. Αυτός θά τήν κόψει κομμάτια καί θά δώσει σέ όλους, όσοι παρατρέξανε μαζί του».

Στό Μπάστα Μεσσηνίας γίνεται τ' Άϊ-Γιωργιού μεγάλο πανηγύρι καί παρατρέχουνε τ' άλογα. Οί επίτροποι τής εκκλησίας όρίζουν βραβεία: σέλες, χάμουρα, ντουφέκια. Στόν Αίνο ό νικητής «διευθύνεται εις τήν εκκλησίαν καί άσπάζεται τήν εικόνα του άγ. Γεωργίου, έξερχόμενος δέ αίρει επ' ώμου έν άρνίον». Στά έλληνικά χωριά τής Μεσημβρίας νικητής στήν πάλη ήταν αυτός πού θά νικοϋσε στή σειρά τρεις αντιπάλους, καθώς ή τέλεση άγώνων δρόμου, πάλης ή ίπποδρομωv στίς γιορτές καί τά πανηγύρια είναι παλιά ελληνική παράδοση. Όλα αυτά έντάσσονται στήν ελληνική λαϊκή παράδοση καί πρακτική τής τέλεσης παραδοσιακών άθλητικών άγώνων, ή όποία άπασχολεί συστηματική τή σύγχρονη λαογραφική έρευνα²⁴. Επίσης κατά τήν έορτή του άγίου Γεωργίου ύπήρχε ή παράδοση τής κατασκευής καί χρήσης παραδοσιακής «κούνιας», αλλά καί του τελετουργικού «ζυγίσματος» τών συμμετεχόντων, μέ τήν πίστη ότι έτσι εξασφάλιζαν καλή υγεία καί «καλοχρονιά».

Στή Μεσημβρία τής Θράκης, γιά παράδειγμα, «τ' άϊ-Γιωργιού ζυγιάζονται, κών' νέ καί κούνιες στά δέντρα καί κουνιούνται' τό' χνέ σέ καλό», ένϋ στή Ζαγορά συνηθίζουν όλοι νά κουνιούνται, τουλάχιστον τρεις φορές ό καθένας, λέγοντας ταυτόχρονα: 'Εγώ στό χωριό καί τά φίδια στό βουνό'. Πρόκειται γιά μιá τελετουργία γνωστή άπό τήν αρχαιότητα καί διαδομένη τόσο καί σέ άλλ-

²³ Βλ. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Παραδοσιακός χορός, άθλήματα καί έθνικό πλαίσιο: ή περίπτωση του πανηγυριού του άγίου Γεωργίου στήν Άράχωβα», *Τετράμηνια* 59-61 (1997-1998), σσ. 4499-4509. Ό ίδιος, «Τά έθιμα τής γιορτής του άγίου Γεωργίου στήν Άράχωβα», *Τετράμηνια* 76-81 (2007), σσ. 6010-6014.

²⁴ Πρβλ. C. Bampalis – Ev. Albanidis – M. Varvounis – D. Goulmaris, «Folk athletic competitions and games in Greek Thrace and Macedonia», *Sportcultural, Online Scientific Journal* 2 (2024), σ. 24 [ηλεκτρονική έκδοση: <https://sportcultural.online/2024/01/15/>], μέ τή σχετική βιβλιογραφία. Άκόμη βλ. Βάλτερ Ποϋχνερ, «Τελεστικότητα καί φανταστικό στήν προφορικό πολιτισμό τής Νοτιοανατολικής Εϋρώπης», *Συγκριτική Βαλκανιολογία* 3, Θεσσαλονίκη 2024, έκδ. Κ. & Μ. Σταμούλης, σ. 247 κ.έξ.

λους βαλκανικούς λαούς, όσο και σέ λαούς άλλων περιοχών του κόσμου, που έχει πάντοτε διαβατήριο και γονιμικό χαρακτήρα²⁵.

Επίσης, έντονη, αλλά στο ίδιο έθιμο πλάισιο που παραπάνω αναφέρθηκε, είναι η λαϊκή λατρευτική τιμή προς τον άγιο σέ όλους σχεδόν τους ελληνικούς τόπους. Χαρακτηριστικά μπορούν έδω νά αναφερθούν οι σχετικές μέ τον άγιο Γεώργιο τελετουργίες και έθιμοταξίες στον Πόντο²⁶, στή Θράκη²⁷, στή Βοιωτία²⁸, στήν Κύπρο²⁹ και άλλου, που θεμελιώνουν τήν περίπτωση ενός οίκουμενικού άγιου του χριστιανισμού, μέ έντονη και συνεχή λατρευτική παράδοση στον ελληνικό λαό.

Τέλος, η άνοιξιάτικη έορτή του άγιου Γεωργίου άποτελοῦσε όριο γιά τή σύναψη διαφόρων συμβάσεων άγροτικού και κτηνοτροφικού χαρακτήρα, μέ βάση τίς όποίες όργάνωναν οι άνθρωποι τήν κοινωνική και έπαγγελματική ζωή τους. Αὐτή η χρήση τῆς έορτῆς δηλώνει και τον όριακό και διαβατήριο χαρακτήρα, ασφαλώς συνυφασμένο μέ τήν έποχή του χρόνου στην όποία τοποθετείται, που ο λαός μας τῆς άποδίδει στά ποικίλα έθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας και τελετουργικῆς έθιμοταξίας του³⁰.

²⁵ Καλλ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Λαογραφικά Θράκης* 1, Αθήνα 1979, σσ. 75-76. Έλπ. Σταμούλη-Σαράντη, *Από τήν Ανατολική Θράκη* 1. *Η Σηλυβρία μέ τά γύρω της χωριά*, Αθήνα 1956, σσ. 190-192. Νά σημειωθεί έδω ότι τά ελληνικά λαϊκά έθιμα γιά τον άγιο Γεώργιο έχουν άπασχολήσει και τήν ευρωπαϊκή έθνολογική και λαογραφική βιβλιογραφία, βλ. ένδεικτικά Matild Casas Olea (έπιμ.), *Héroes Santos: texts hagiográficos y religion popular en el Cristianismo Oriental*, Granada, έκδ. Universidad de Granada 2021, σ. 720, και ειδικότερα γιά τον βαλκανικό χώρο Β. Ποϋχνερ, *Θέματα Συγκριτικής Λαογραφίας*, Ελλάδα, Βαλκάνια, Ανατολική Μεσόγειος και Εϋξεινος Πόντος, Θεσσαλονίκη 2018, σ. 40.

²⁶ Σχετικά παραδείγματα στην Έλσα Μπαλφούσια – Γαλανίδου, *Ο άγιος Γεώργιος στον Έλληνισμό του Πόντου*, Θεσσαλονίκη 2004 (β' έκδ. 2011) και στην Μαγ. Τριπερίνα, *Έθιμα και τελεουργίες του επίσχιου έορτολογικού κύκλου των Έλλήνων κατοίκων στον Πόντο (μέσα 19ου αϊ. – 1922)*, Κομοτηνή 2014 (ιδ. διατρ.: ΔΠΘ), σ. 78. Πρβλ. Στ. Καράμπελας, *Η λατρεία του άγιου Γεωργίου στον έλλαδικό χώρο*, Κομοτηνή 2016, σσ. 26-34.

²⁷ Βλ. παραδείγματα στή μελέτη Παντελεΐμων Μουτάφης, Μητροπολίτης Μαρωνείας και Κομοτηνῆς, *Η παραδοσιακή θρησκευτικότητα των κατοίκων τῆς Θράκης: η περίπτωση των Αβδηρών*, Κομοτηνή 2017 (ιδ. διατρ.: ΔΠΘ), σ. 54.

²⁸ Βλ. σχετικά Γεώργ. Στούκης, *Λαϊκή πίστη και τελεουργίες γιά τήν Παναγία και τούς άγίους στή Βοιωτία*, Κομοτηνή 2024 (ιδ. διατρ.: ΔΠΘ), σ. 381.

²⁹ Βλ. σχετικά Άν. Δαγκλή, *Κυπριακές λαϊκές θρησκευτικές και τελετουργικές πρακτικές: τοπικές ιδιαιτερότητες στην κυπριακή λαϊκή θρησκευτικότητα*, Κομοτηνή 2024 (ιδ. διατρ.: ΔΠΘ), σ. 257.

³⁰ G. Spyridakis, «Saint Georges dans la vie populaire», *L' Hellenisme Contemporain* 6 (1952), σσ. 126-145. Πρβλ. Μ. G. Varvounis, «St. George in Greek Religious Tradition and Popular Religiosity», στον τόμο Gordana Blagojević (έπιμ.), *The Feast of Saint George: Different cultural Contexts and*

Νά σημειωθεί ἐδῶ ὅτι ἡ σχετική ἔρευνα ἔχει ἐπισημάνει ἐπιδράσεις τῶν λαϊκῶν λατρευτικῶν ἀντιλήψεων, πίστεων καί ἐθιμοταξιῶν γιά τόν ἅγιο Γεώργιο τόσο στήν εἰκονογραφία του, ὅσο καί στήν ὕμνογραφία του³¹, ζήτημα πού ὑποδεικνύει τήν ἀλληλεπίδραση μεταξύ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καί τῆς λαϊκῆς λατρείας, στό πλαίσιο αὐτοῦ πού χαρακτηρίζουμε ὡς ἑλληνορθόδοξη πολιτισμική σύνθεση στόν ἑλληνικό λαϊκό πολιτισμό.

Υπάρχει ὅμως καί δεύτερη, φθινοπωρινή ἐορτή τοῦ ἁγίου μας, ἡ ὁποία καί πάλι ἀποτελεῖ ὁρόσημο παραγωγικῶν δραστηριοτήτων γιά τόν λαό μας: στίς 3 Νοεμβρίου, ὅποτε ἡ Ἐκκλησία ἐορτάζει τα ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου του τροποφαιοφόρου στή Λύδην τῆς Παλαιστίνης καί τή μετάθεσιν τοῦ λειψάνου του σέ αὐτόν, οἱ παραδοσιακοί ἀγρότες συνήθιζαν νά ἀνοίγουν τά βαρέλια μέ τά καινούργια κρασιά, καί νά δοκιμάζουν ἀπό αὐτά, κάποτε μεθώντας³². Γι' αὐτό ἄλλωστε καί τή φθινοπωρινή αὐτή γιορτή τήν ἔλεγαν «τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ μεθυστή» ἢ «τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ μεθυστή», μεταθέτοντας στόν ἅγιο τίς δικές τους συνήθειες καί ἀδυναμίες, καί χαρακτηρίζοντάς τον, ἀπό τόν λαϊκό χαρακτήρα πού οἱ ἴδιοι συνήθιζαν νά δίνουν στή γιορτή του, σύμφωνα μέ ἕνα σχῆμα γνωστό στήν ἑλληνική παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά³³.

Ἐπίσης, ἡ ἐορτή ἀποτελεῖ ὁρόσημο γιά τήν ὄψιμη σπορά τοῦ Νοεμβρίου, ἡ ὁποία ὁλοκληρώνεται μέ τήν κρίσιμη ἀγροτική ἐργασία τῆς σπορᾶς. Γι' αὐτό καί ἡ ἐορτή τιμᾶται μέ πανηγύρια καί διασκεδάσεις σχεδόν σέ ὅλοκληρο τόν ἑλληνικό χῶρο³⁴. Ἰδιαίτερος πρέπει νά μνημονευθεῖ τό πανηγύρι τοῦ ἁγίου

Traditions, Belgrade 2018, ἐκδ. Serbian Ethnological and Anthropological Society – Institute of Ethnography / Serbian Academy of Sciences and Arts, σσ. 27-38, μέ βιβλιογραφικές ἀναφορές καί παραδείγματα.

³¹ M. Urbano Ruiz, «A vueltas con san Jorge: notas sobre las fuentes del himno nº 66 de Romano Melodo», στόν τόμο Carlos Martínez Carrasco (ἐπιμ.), *La religiosidad popular en el mundo griego. De la Antigüedad a la Grecia contemporánea*, [Estudios Neogriegos. Revista de la Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos 20 (2021)], σ. 112. Miriam Urbano Ruiz, *Los Himnos Hagiográficos de Romano Melodo. Análisis Formal y Contexto Literario*. Granada, Universidad de Granada 2023 (διδ. διατρ.: Πανεπιστήμιο Γρανάδα), σ. 529.

³² Δ. Σ. Λουκάτος, *Τά φθινοπωρινά*, Ἀθήνα 1982, σσ. 155-157.

³³ Μ. Γ. Βαρθολομαίου, *Λαϊκή λατρεία καί θρησκευτική συμπεριφορά τῶν κατοίκων τῆς Σάμου*, Ἀθήνα 1992, σ. 194.

³⁴ Α. Χατζηνάκης, *Ἐκκλησιές τῆς Κρήτης*, Ρέθυμνο 1954, σ. 9. Α. Κριάρης, *Πλήρης συλλογή κρητικῶν δημοδῶν ἀσμάτων*, Ἀθήνα 1920 (β' ἐκδ.), σ. 373.

στά Σπῶα τῆς Καρπάθου, μέ τήν ιδιαίτερη καρπαθιακή ἐθιμοταξία του, μέ τό ὁποῖο ἔχει ἀσχοληθεῖ λεπτομερῶς ὁ π. Κωνσταντῖνος Χαλκιᾶς³⁵. Στήν πανήγυρη αὐτή συνηθιζόταν ἡ τέλεση ἐκκλησιαστικῶν πλειστηριασμῶν, ἐνός ἐθίμου πού εἶναι γνωστό στήν Κάρπαθο, ἀλλά καί σέ πολλές ἄλλες ἑλληνικές περιοχές, καί τοῦ ὁποίου τί μελέτη ἐγκαινίασε ὁ Καρπάθιος Καθηγητής Λαογραφίας Μηνᾶς Ἀλ. Ἀλεξιάδης, μέ ἕνα παράδειγμα ἀπό τίς Μενετές, πού ἀφορᾷ τήν ἐορτή τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου³⁶, γιά νά τί συνεχίσει ὁ γράφων, σέ εἰδική γιά τό θέμα μονογραφία του³⁷.

Πρέπει ἐπίσης ἐδῶ νά ἀναφερθεῖ καί ἡ χρήση τῆς φθινοπωρινῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου ὡς ὁροσίου τῆς σπορᾶς, ιδιαίτερα μάλιστα στά Δωδεκάνησα καί στήν Κύπρο. Στήν Κύπρο μάλιστα ὀργάνωναν καί ζωοπανήγυρη κοντά στή Λάρνακα. Παραλλήλως, θά πρέπει νά τονιστεῖ ἡ διαφαινόμενη οἰκειότητα τῆς ἀπόδοσης ἀνθρώπων χαρακτηριστικῶν καί ἀντιδράσεων, ὅπως ἡ κατανάλωση κρασιοῦ, σέ ἁγίους, στά πλαίσια τῆς οἰκειότητας πού χαρακτηρίζει τίς σχέσεις ἀνθρώπων καί ἁγίων στόν ἑλληνικό παραδοσιακό πολιτισμό.

Ἀπό ὅσα παραπάνω ἀναφέρθηκαν, γίνεται νομίζω σαφές ὅτι ὁ ἅγιος Γεώργιος κατέχει ἐξέχουσα θέση στόν ἑλληνικό ἐθιμικό ἐπίσιο ἐορτολογικό κύκλο. Ἀλλά καί ὡς προστάτης τοῦ στρατοῦ ξηρᾶς τιμᾶται στά πλαίσια σχετικῶν ἐπίσημων ἐορτασμῶν, πού ἐπίσης ἔχουν ἀπήχηση στόν λαό μας. Καί εἶναι αὐτή ἡ μακραίωνη καί ἰσχυρή λατρευτική παράδοση πού συντελεῖ, ὥστε ναοί, μονές, ξωκλήσια καί παρεκκλήσια του νά ὑπάρχουν σέ ὅλους τοὺς ἑλληνικούς τόπους. Σέ περιοχές μάλιστα πού συνυπῆρξαν ἢ συνεχίζουν νά συνυπάρχουν καί νά συμβιώνουν ὀρθόδοξοι καί μουσουλμᾶνοι, ὅπως γιά παράδειγμα στήν Θράκη ἢ στή νῆσο Πρίγκηπο τῶν Πριγκιποννήσων, στό μοναστήρι τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ «κουδουνᾶ», τόν ἅγιο τιμοῦν καί οἱ μουσουλμᾶνοι, κάνοντας τά-

³⁵ π. Κ. Ι. Χαλκιᾶς, «Τό ἔθιμον τῶν ἐκκλησιαστικῶν πλειστηριασμῶν εἰς τό χωρίον Σπῶα Καρπάθου», *Καρπαθιακαί Μελέται* 2 (1981), σ. 225-235. Ὁ ἴδιος, «Ἡ ἐθιμοταξία τῆς πανηγύρεως τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ μεγαλομάρτυρος καί τροπαιοφόρου τοῦ 'μεθυστῆ' (31 Νοεμβρίου) ἐν τῷ χωρίῳ Σπῶων Καρπάθου τοῦ νομοῦ Δωδεκανήσων», *Νισυριακά* 5 (1976), σσ. 308-318. Ὁ ἴδιος, «Ἡ πανήγυρις τοῦ ἁγίου Γεωργίου», *Πανηγυρικός Ἀναμνηστικόν Λεύκωμα (Union Spouton Karpathou of America)*, New Jersey 1975, σσ. 52-60.

³⁶ Μηνᾶς Ἀλ. Ἀλεξιάδης, *Καρπαθιακή Λαογραφία: ὄψεις τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ*, Ἀθήνα 2001, σ. 45 κ.ἑξ. Ὁ ἴδιος, «Ἐθιμικοὶ ἐκκλησιαστικοὶ πλειστηριασμοί», στόν τόμο Στρ. Φυλιππίτης (ἐπιμ.), *Ἡμερολόγιο τοῦ Ἀρχιεπελάγου* 3, Ἀθήνα 2001, σσ. 253-267.

³⁷ Μ. Γ. Βαρθολομαῖος, *Νεοελληνικοὶ ἐθιμικοὶ ἐκκλησιαστικοὶ πλειστηριασμοί*, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 24 κ.ἑξ.

ματα καί παρακολουθώντας τίς λατρευτικές πράξεις τῶν κατ' ἔτος πανηγύρεων του³⁸.

Πρόκειται λοιπόν γιά ἕνα λαοφιλῆ καί λαοπρόβλητο ἅγιο, πού θυμίζει πάντα στό λαό τήν ἀλκή καί τή ρώμη τῆς ἐτοιμοπόλεμης νιότης, καί πού συγκινεῖ μέ τήν αὐθόρμητη προσφορά τῆς ζωῆς του γιά τήν πίστη του στόν Χριστό. Γι' αὐτό καί οἱ γιορτές καί τά πανηγύρια του ἀποτελοῦν πάντα γιά τόν λαό μας ἀφορμή πνευματικῆς ἀνάτασης, κοινωνικῆς ἀνασύνδεσης καί ψυχαγωγικῆς ἀνάπαυλας ἀπό τήν ἐνίοτε σκληρή καί ἐπίμοχθη καθημερινότητα.

³⁸ Βλ. σχετικά Ἐλ. Γαβρᾶ – Ἰω. Σαρηγιαννίδης, «Ἅγιος Γεώργιος ὁ Κουδουνᾶς. Ὁ ἅγιος χριστιανῶν καί μουσουλμάνων», *Κόσμος. Ἡλεκτρονικό Ἐπιστημονικό Περιοδικό Ὁρθοδόξου Θεολογίας καί Χριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ. Τμήμα Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας ΑΠΘ* 6 (2019), σ. 368.